

betekenis van de godsdienst in het dagelijkse leven, met elkaar in contact te brengen, en tevens een methodologische discussie op te wekken. Daarom treffen we bijdragen aan van antropologen en sociologen enerzijds en van historici anderzijds: *case studies* en meer theoretische bespiegelingen. Het eindresultaat – dat veel minder 'Fries' getint is dan de uitgeefster zou doen vermoeden – is als geheel geslaagd, zij het dat de beide typen bijdragen wel eens erg ver uit elkaars buurt raken. In een samenvattende conclusie aan het slot doet L. Laeyendecker een geslaagde poging om het geheel methodologisch bij elkaar te houden en uitzicht te bieden op een gemeenschappelijk terrein van belangstelling.

Wie overigens dit boekje uitsluitend om de contemporaine en theoretische artikelen zou lezen, doet zichzelf te kort. De eerste vier bijdragen, die de periode van ca. 1500-1800 bestrijken, bieden de contemporanist evenzeer stof tot nadenken. Dat geldt zowel voor de benadering van de onderwerpen, als voor bepaalde constanten in het verleden, die uit de inhoud naar voren komen. Mentaliteitsgeschiedenis is nu eenmaal geschiedenis 'van de lange duur', en het zou wel vreemd zijn daarin bij het jaar 1800 een definitieve caesuur te veronderstellen.

De Gentse historicus Jan Art schrijft over 'Possibilities and difficulties in studying the place of religion in everyday life in the 19th and early 20th century', maar met veel nadruk op de 'difficulties'. In zijn visie is de grote meerderheid van het bronnenmateriaal zozeer door elite-vooroordelen gekleurd, dat een reconstructie haast onmogelijk wordt, zeker wanneer men daarbij bedenkt, dat de historicus die onderzoekt, zelf veelal evenzeer aan die vooroordelen lijdt. De onderzoeker dient te beseffen, dat de stem die een kerkelijke en religieuze elite geeft aan de zwijgende 'gewone mensen', slechts met de uiterste terughoudendheid mag worden benaderd. Art pleit er dan ook voor, de machtsfactor steeds in de overwegingen te betrekken én aan die 'gewone mensen' steeds het voordeel van de twijfel te gunnen bij de reconstructie van hun dagelijkse leven en de creativiteit waarmee ze daaraan vorm gaven.

Het artikel over 'Religion, churches and politics in Friesland, 1748-1918' van Joh. Frieswijk, bevestigt in menig opzicht de stellingen van Art. Als overzicht van politieke, kerkelijke en sociale ontwikkelingen is het stellig nuttig, maar het 'everyday life' moet het eigenlijk doen met de constatering van de auteur, dat de beschreven structurele wijzigingen, in het bijzonder de organisatorische uitbouw onder invloed van de kerkelijke afscheidingen en het verzuilingsmechanisme, stellig op het dagelijkse leven veel invloed hebben gehad. Hoe dat gebeurde, moet volgens hem nog onderzocht worden. Hoe moeizaam dergelijk